

หอไตร

หอไตรคืออาคารที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่เก็บพระไตรปิฎก (หอ = อาคารประเภทหนึ่ง , ไตร = พระไตรปิฎก) บางครั้งบางแห่งก็เรียกว่า หอธรรม หรือหอพระธรรม ซึ่งก็คือความหมายเดียวกัน และถ้าเป็นหอไตรที่สร้างในเขตพระราชฐาน ก็จะมีชื่อว่า หอพระมณเฑียรธรรม (มณเฑียร = พระราชฐานหรือวัง) ทั้งนี้ หอไตรไม่ได้ใช้เก็บเฉพาะพระไตรปิฎกเท่านั้น บางแห่งใช้เก็บพระฎีกา พระอรุณกษาจารย์และพระธรรมเทศนาอื่น ๆ ด้วย หอไตรจึงเปรียบได้กับห้องสมุดของวัด เป็นห้องสมุดสำหรับพระสงฆ์

หอไตรมีทั้งที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ตั้งหรือที่เก็บพระไตรปิฎกสำหรับเคารพบูชาในฐานะหนึ่งในพระรัตนตรัยเท่านั้น และหอไตรที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอย นอกเหนือจากห้องที่ใช้เป็นที่เก็บพระธรรมแล้ว ยังมีพื้นที่ใช้สอย คือเป็นที่สำหรับพระสงฆ์ได้นั่งอ่านหรือคัดลอกพระธรรมคำสอนเพิ่มขึ้นด้วย

หอไตรจึงเป็นได้ทั้งสัญลักษณ์ของพระรัตนตรัย ทำให้วัดมีองค์ประกอบครบทั้ง พระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์และเป็นอาคารที่มีประโยชน์ใช้สอย คือที่เก็บและที่อ่านที่คัดลอกพระธรรม

หอไตรมีการสร้างมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และมีการสร้างกันมาอย่างต่อเนื่อง แต่ปัจจุบันมีการสร้างหอไตรกันน้อยมาก เพราะปัจจุบัน พระไตรปิฎกและพระธรรมคำสอนทั้งหลายได้รับการตีพิมพ์เป็นหนังสือเป็นจำนวนมาก การเก็บรักษาจึงง่ายลงมาก โดยเฉพาะมีการบันทึกลงสื่อคอมพิวเตอร์ชนิดต่าง ๆ รวมถึงเว็บไซต์ สะดวกต่อการเก็บ การเผยแพร่และการศึกษาค้นคว้า มีขนาดเล็กมากเมื่อเทียบกับคัมภีร์ใบลานใบข่อย หรือแม้แต่เทียบกับหนังสือเอง ความจำเป็นด้านประโยชน์ใช้สอยของหอไตรจึงน้อยลงหรือหมดไป เหลือแต่ประโยชน์เชิงสัญลักษณ์ที่สร้างไว้เป็นที่เคารพบูชาเท่านั้น

หอไตรจะถูกสร้างในเขตสังฆาวาสเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะหอไตรประเภทที่สร้างขึ้นโดยมีที่นั้งศึกษาหรือคัดลอกพระไตรปิฎก เพื่อให้พระได้ใช้งานได้โดยสะดวก โดยจะเห็นได้ว่าสำหรับวัดขนาดใหญ่ เขตสังฆาวาสมีพื้นที่กว้าง จะมีการสร้างหอไตรไว้มากกว่าหนึ่งแห่ง ประจำ

แต่ละมุมหรือแต่ละคณะ เช่นหอไตรวัดเทพธิดาราม และวัดระฆังโฆสิตาราม และวัดพระเชตุพนฯ สร้างหอไตรถึง 4 แห่งประจำทั้ง 4 มุมของเขตสังฆาวาส

- หอไตรในเขตสังฆาวาส -

แต่บางวัดก็สร้างหอไตรไว้ในเขตพุทธาวาส ซึ่งอาจเป็นเพราะมีความมุ่งหมายเชิงสัญลักษณ์มากกว่าประโยชน์ใช้สอย โดยเฉพาะวัดในแถบล้านนา มักพบหอไตรอยู่ในเขตพุทธาวาส หรือรอยต่อระหว่างเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาส เช่นวัดพระสิงห์ วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดเชียงใหม่ เป็นต้น ส่วนตำแหน่งที่ถูกวางในผังนั้นไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ไม่ว่าเขตสังฆาวาสหรือพุทธาวาส ก็พบการวางหอไตรไว้หลายจุด เช่น วางไว้หน้าวัด วางไว้ด้านข้างเจดีย์ วางไว้ด้านข้างศาลาการเปรียญ ฯลฯ

- เขตพุทธาวาสวัดเชียงใหม่ -

หอไตรมีการสร้างในหลายรูปแบบด้วยวัสดุต่างๆทั้งเครื่องไม้ เครื่องก่อ และแบบผสมทั้งเครื่องก่อและเครื่องไม้ หรือครึ่งตึกครึ่งไม้ โดยหอไตรเครื่องไม้นั้น มักจะสร้างไว้กลางสระ เพื่อป้องกันแมลงต่างๆ เช่นมด ปลวก ขึ้นไปกัดกินพระธรรมซึ่งเป็นกระดาษหรือใบลานใบข่อย สะพานที่พาดจากฝั่งไปยังหอไตรก็ทำแบบที่ชักเก็บได้ เมื่อใช้เสร็จก็ชักเก็บ ไม้มีส่วนไหนของอาคารสัมผัสกับพื้นดินเลย ส่วนหอไตรชนิดเครื่องก่อนั้น สร้างไว้บนบกได้เพราะการป้องกันแมลงทำได้ง่ายกว่าอาคารเครื่องไม้ และหอไตรแบบผสมเครื่องไม้เครื่องก่อก็จะทำเป็น 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นเครื่องก่อ ชั้นบนเป็นเครื่องไม้ การป้องกันแมลงทำได้ง่ายเช่นกันจึงสร้างไว้บนบกเช่นเดียวกับหอไตรเครื่องก่อ

หอไตรมีการสร้างกันหลายรูปทรง ดังนี้

1. หอไตรทรงคฤหาส์ คือทำหลังคาทรงจั่ว แบบเรือนของคฤหาส์หรือชาวบ้าน

- หอไตรเครื่องไม้ทรงคฤหาส์วัดใหญ่สุวรรณาราม -

- หอไตรเครื่องไม้ทรงคฤหาส์วัดสันกำแพง -

- หอไตรเครื่องไม้ทรงคฤหาส์วัดยาง -

- หอไตรแบบผสมเครื่องไม้เครื่องก่อทรงคฤหาส์วัดพระสิงห์ -

2. หอไตรทรงโรง คือทำหลังคาทรงจั่วแล้วมีชายคาปีกนกโดยรอบ

- หอไตรเครื่องไม้ทรงโรงวัดสิงห์ -

- หอไตรเครื่องไม้ทรงโรงวัดอัมพรสวรรค์ -

- หอไตรเครื่องไม้ทรงโรงวัดทุ่งศรีเมือง -

- หอไตรเครื่องไม้ทรงโรงที่เมืองโบราณ -

- หอพระธรรมเครื่องก่อ วัดกัลยาณมิตร -

- หอไตรเครื่องก่อวัดศาลาปูน -

- หอไตรไม้ทรงโรงวัดทองธรรมชาติ-

- หอไตรครึ่งตึกครึ่งไม้ทรงโรงวัดศรีสุพรรณ -

3. หอไตรทรงจัตุรมุข คือทำหลังคาแบบจัตุรมุข

- หอไตรจัตุรมุขวัดสันโด้ง -

- หอไตรจัตุรมุขวัดพุทธเอ็น -

4. หอไตรทรงมณฑป

- พระมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม -

- หอไตรทรงมณฑปวัดวังแดงใต้ -

5. หอไตรทรงเครื่องยอด คือทำหลังคาแบบมีเครื่องยอด

- หอไตรทรงปราสาทยอดมงกุฎวัดพระเชตุพนฯ -

- หอไตรยอดปราสาทวัดราชประดิษฐ์ -

หอไตรในยุคนสมัยต่าง ๆ

หอไตรสมัยสุโขทัย

เนื่องจากหอไตรสร้างด้วยไม้ เป็นเรือนขนาดเล็ก โครงสร้างต่างๆมีขนาดเล็ก ทำให้ไม่มีหอไตรสมัยสุโขทัยเหลืออยู่เลยในปัจจุบัน สันนิษฐานว่าหอไตรสมัยสุโขทัยคงจะสร้างอยู่กลางสระ เพราะสุโขทัยมีสระน้ำอยู่เป็นจำนวนมากและพร่องรอยของอาคารกลางสระในวัดบางแห่งในสุโขทัย รูปทรงและสัดส่วนอาคารอาจจะกว้างและคุ่มต่ำแบบเดียวกับวิหาร แต่ขนาดเล็กและสร้างด้วยไม้

หอไตรสมัยอยุธยา

การสร้างหอไตรในสมัยอยุธยาในสมัยอยุธยามีปรากฏหลักฐานในพงศาวดารมาตั้งแต่สมัยพระเอกาทศรถ และสันนิษฐานว่ามีการสร้างขึ้นทั่วไปในวัดต่างๆ แต่เนื่องจากระยะเวลาที่ผ่านมายาวนาน หอไตรทำด้วยไม้ และการถูกพม่าเผาทำลายเมืองในคราวเสียกรุงครั้งที่ 2 ทำให้หอไตรสมัยอยุธยาเหลืออยู่เพียงไม่กี่หลังและเป็นหอไตรที่สร้างในยุคสุดท้ายของอยุธยา เช่น หอไตรเครื่องไม้ทรงโรงที่สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ปัจจุบันถูกผาติกรรมมาไว้ที่วังสวนผักกาด และหอไตรวัดใหญ่สุวรรณาราม

- หอไตรสมัยอยุธยาที่วังสวนผักกาด -

- หอไตรสมัยอยุธยาที่วัดใหญ่สุวรรณาราม -

หอไตรในลัานนา

หอไตรในลัานนาก็มีปัญหาหรือสภาพเดียวกับสุโขทัย คือผูกพังไปหมด ไม่เหลือไว้ให้ศึกษาได้ โดยเฉพาะหอไตรสมัยราชวงศ์มังรายและสมัยได้อำนาจพม่า หอไตรที่ปรากฏตามวัดต่างๆในปัจจุบัน เป็นหอไตรที่สร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์กาวิละและที่สร้างขึ้นในสมัยปัจจุบัน

หอไตรสำคัญที่มีชื่อเสียงของลัานนาคือ หอไตรวัดพระสิงห์ และหอไตรวัดพระธาตุหริภุญชัย รูปแบบคล้ายกันทั้งสองหลัง คือเป็นหอไตรสร้างบนบก 2 ชั้น ครึ่งตึกครึ่งไม้ ชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูน ชั้นบนเป็นเครื่องไม้หลังคาทรงคฤห์แบบมีมุขลด ประดับด้วยช่อฟ้าใบระกา เฉพาะหอไตรวัดพระสิงห์ระหว่างช่องหน้าต่างและมุมทั้ง 4 ของผนังชั้นล่างมีปูนปั้นรูปเทพพนมยืนตอนบนและล่างมีรูปสัตว์หิมพานต์

- หอไตรวัดพระธาตุหริภุญชัย -

- หอไตรวัดพระสิงห์ -

- ปูนปั้นเทพพนมประดับอาคาร -

- ปูนปั้นเทพพนมระหว่างช่องหน้าต่าง -

บรรณานุกรม

สมคิด จิระทัศนกุล. 2545. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.